

Queerteorien i Danmark

– eller hvordan jeg blev mærkelig

AF DAG HEEDE

Danmarks måske første queerforsker Dag Heede ser med udgangspunkt i sin egen personlige historie tilbage på queerteoriens udvikling fra det første møde med den perverse teori og appliceringen af den i skæve løsninger over homoforsknings guldalder til queerteoriens nuværende position i kønsforskningsmiljøet.

Det er naturligvis en uhyrlig frækhed eller måske blot udtryk for stupid og ucharmerende megalomani at sætte lighedstegn mellem sig selv, en teoretisk bevægelse og en hel nation – også selv om Danmark som bekendt er et lille land, og kønsforskningen her desværre er begrænset; i hvert fald i forhold til de lande, vi plejer at sammenligne os med. At påtage sig at legemliggøre dansk queerteori er et beskidt arbejde. Men nogen er nødt til at gøre det.

Queerteorien er usædvanlig i den forstand, at den i særlig grad involverer teoretikeren selv. På en måde kan man kun tale om queerteori i første person. En eller anden grad af identifikation med teorien synes en forudsætning for en engageret og troværdig applikation af den. Den farver og definerer subjektpositionen i højere grad end for eksempel postkolonialisme, post-strukturalisme og andre af dens beslægtede og samtidige teoridannelser.¹

QUEER SOM KLISTER

Det er et interessant paradoks, at skønt queerteorien grundlæggende udfordrer identitetsbegrebet, så klistrer eller klæber størrelsen alligevel på en mærkelig måde altid til den talende. Hvis queer er et forgyldt gudebillede, kan queerteoretikeren ikke undgå at få noget af guldstøvet på fingrene. Queer er lidt som beg; det er svært ikke at blive Sorte-Pe(t)r(a), når man sætter begrebet i tale eller taler ud fra det.

Dette har naturligvis noget at gøre med queer-størrelsens komplekse genealogi og forhistorie.² Homoseksualitetsstigmaet er solidt indlejret i begrebet, som det nægter at distancere sig fra, men tværtimod omfavner og om ikke hylder, så dog indoptager med en ubesværet selvfølgelighed. Ekkoer af årtiers smerte, undertrykkelse, diskvalifikation og degradering klinger med hver eneste gang, queer nævnes. Queer er en interessant kakafon blanding af provokation, mindetale, protest og performativ. Skeletterne i skabet rasler med, hver gang noget mærkværdiggøres.

Som de seneste års 'grænsekampe' med for eksempel transteorien har vist, har queerteorien ikke altid demonstreret rummelighed i forhold til anden kønsballade. Men sammekønnet seksualitet har været en hjørnesteen og radikal anti-homofobi en selvfølgelig forudsætning for teoriens udøvere. Ikke således, at alle queerteoretikere 'er' eller ser sig selv som 'homoseksuelle' – både 'væren' og 'homoseksuel' er begreber, queerteorien i høj grad forholder sig spørgende og kritisk til. Siden Foucault har vi jo lært, at 'vi' ikke nødvendigvis 'har' en seksualitet, men at seksualiteten på rigtig uhyggelig vis snarere 'har' os (Foucault 1976).

PERVERS TEORI

Seksuelle identiteter er noget, queerteorien har fået påduttet som hadegave ved sin fødsel. De er en forbandelse, den onde fe kastede ved queerbabyens vugge. Men efter-

som queerteorien også er en munter, glad og fandenivoldsk bevægelse, lader den sig ikke slå ud af senmodernitetens svøber. Den gør en dyd ud af nødvendigheden og omfavner persionen, som den inkorporerer i sit navn: 'queer', der i det mindste på sit modersmål er – eller i hvert fald længe var – en radikal provokation.

Dette er også grunden til, at det danske queerbegreb kan fremstå noget tandløst, for ordet er ikke rigtig skræmmende på dansk. Egentlig ville gloser som 'pervers', 'pervers teori' og 'pervertere' være mere rammende for adjektivet 'queer' og aktiviteten 'at queere'. Perverteringsbegrebet understreger, at queerteori *gør* noget ved sit genstandsfelt, og det rummer størrelsens bagage af stigmatisering, overskridelse og beskidthed. 'Pervers teori' på samtlige højere læreanstalters skoleskema er da noget, der vil noget! Og det skal da nok løfte øjenbryn, hvis ikke andre organer.

ALT OM MIG

Nå, men alt dette handler om vanskeligheden ved, om ikke umuligheden af, at omtale queerteorien på en måde, som ikke omfatter den talende selv. "Det handler bare om, at seksuelle afvigere vil spejle sig selv i historien og i alting". Og det gør det måske *også*. Ligesom mange andre grupper – ikke mindst hvide, heteroseksuelle middelklassemand – altid har gjort uden at bekymre sig det mindste om det. De repræsenterer jo bare 'det alment menneskelige'.

Queerteoretikeren er i det mindste reflekteret om forhold mellem identifikation, projektion og fortolkning samt om al videns grundlæggende 'siterethed'. Det er naturligvis noget, vi især har lært af feminismen. I det hele taget kan feminismens betydning i udviklingen af queerteorien næppe overvurderes, selvom forholdet mellem feminismen (begrebet skal absolut anvendes i flertal!) og queerteorier (også her er flertalsformen efterhånden at foretrække) ofte har været komplekst og til tider konfliktuelt.

Siden queerteorien altid vil involvere ud-sige-positionen på måder, det er umuligt helt at kontrollere, vil jeg her gå hele vejen og gøre en dyd ud af nødvendigheden. Hvis det alligevel i sidste ende angiveligt alt sammen ‘kun’ handler om queerforskeren selv, så lad det da handle udelukkende om mig! Så her, Mine Damer og Herrer, er historien om Hvorfor og Hvordan Jeg Blev Mærkelig. Det er en historie om had, hævn, ondskab og magt, følelser, der på en gang er uhyre udbredte i academia, men også ekstremt tabuiserede. Hvem andre end mig indrømmer gladelig, at deres indgang til universitetsverdenen er baseret på aggression og ulykke? Ikke mange ud over en håndfuld vrede feministiske ‘lyseslukkere’.³

Jeg vil skåne læseren for en repetition af slidte, trætte klichéfortællinger om fraværende fædre og dominerende mødre. Jeg vil sågar – skønt denne fortælling i det mindste har et interessant postkolonialt twist – spare Jer for historien om en snotforkælet hvid mægunge, der som en lille prins hver morgen fik serveret varm chokolade på sengen af sorte tjenestefolk (og ja, det er sgu ikke løgn: jeg boede i Malawi 1972-4). Eller historier om en tidlig barndom på Grønland, som jeg ikke har nogen erindringer om (måske analogt med den nationale fortrængning af den nordatlantiske kolonialistiske fortid). Roden til mit onde er sikkert grundlagt i sådanne scenerier. Men det skal vi ikke snakke om her.

DEN VREDE UNGE MAND

I stedet, mine Damer og Herrer, vil jeg tage Jer på en rejse til Bayern i 1990’erne, hvor vi møder det kulturelt stærkt opreklamerede billede af Den Vrede Unge Mand. Skønt han havde skrevet et speciale om Michel Foucault, som senere skulle blive en dansk standardintroduktion (Heede 1992), havde han ingen fremtid i den danske forskningsverden (dette var i kartoffelkurenes fattigfirsere) og flygtede ned til en stilling som dansk lektor ved Münchens Uni-

versitet. Fyldt af had og vrede tilbragte han der fem dejlige år med at udtænke en raffineret hævn over den danske universitetsverden, der nægtede ham plads. Optændt af retfærdig harme pønsede han på at levere den ultimative hadegave til dansk åndsliv, og Karen Blixen som dansk litteraturs ypperste arvesølv var af flere grunde oplagt at pille ved. Ikke mindst fordi den hidtidige danske Blixen-forskning var præget af enorm seksualitetsforskrækkelse og delvis kønsblindhed; og naturligvis, som den mest anden danske litteraturforskning, massiv heteronormativitet.

Han havde i mange år forsket og undervist i Karen Blixens forfatterskab. I 1995 stødte han så på Judith Butlers *Gender Trouble*, der på det tidspunkt var fem år gammel. Han blev som mange andre næsten blæst omkuld af styrken og originaliteten i denne bog. En hel generations frustrationer med feminismen (især dens homofobe, biologiske og essentialistiske varianter) var kondenseret her. Butler syntes at gøre med kønnet, hvad Michel Foucault i 1976 havde gjort med seksualiteten: satte begrebet radikalt på hovedet og tvang os til at tænke om og tænke nyt (Foucault 1976).

DEN MÆRKEDELIGE BARONESSE

Som en særlig besynderlig og overraskende tilfældighed virkede bogen oven i købet som skrevet til at nyfortolke Karen Blixens (især tidlige) forfatterskab. For hvad handler *Syv fantastiske Fortællinger* om, hvis ikke ‘kønsballade’?!⁴ Og interessant nok fungerede teoriapplikationen ikke kun envejs: Blixens provokationer syntes nok så tidssvarende – og langt mere velskrevne – end Butlers mærkeligt vredne og bevidst “besværliggjorte” sætninger. Det var en forunderlig oplevelse at opdage, at den gamle baronesses værk på mange måder fremstod som langt mere ‘queer’ end meget af den teori, der blev skabt flere generationer senere. Den angiveligt anakronistiske forfatterinde syntes ikke blot samtidig med, men

måske forud for årtusindskiftets mange mærkværdighedskonstruktører.

Jeg stødte første gang på Butler i en artikel, jeg sprogrederede for min tyske chef og professor, Annegret Heitmann. Jeg købte straks bogen og tog den med til Madrid, hvor jeg sad i den milde martssol og drak caffè latte på stille, smukke pladser og slugte Butler og forestillede mig, hvordan hun kunne bruges på Blixen og mit eget hævnprojekt. Queerteori havde jeg hørt om i midthalvfemserne i Münchens universitets kønsforskningsnetværk, og på det tidspunkt var retningen temmelig snævert knyttet til Butlers navn.

DANSK HOMOFORSKNINGS GULDALDER

Her var så en teori, der på næsten magisk vis kombinerede mine forskningsinteresser i hhv. feminisme og homoforskning med min ulyksalige trang til selviscenesættelse, krukkeri, skabagtighed og provokation. Homoforskningen var en gammel kærlighed, og tilbage i firserne havde Danmark faktisk en betydelig plads på dette felt. Folk fra hele Norden valfartede til København.

Sociologen Henning Bech (Bech 1987), folkloristen Karin Lützen (Lützen 1986) og historikeren Wilhelm von Rosen (von Rosen 1993) skrev banebrydende og spændende bøger, der også fik international opmærksomhed (Bech blev oversat til engelsk, Lützen til tysk og norsk), og der var studiekredse omkring homoforskning og sågar enkelte universitetskurser. Dog ikke på de danske litteraturstudier, der stadig den dag i dag synes at udvise en gådefuld modstand mod queerteorien, skønt den engelsktalende forskerverden i nu over to årtier har produceret endog meget store mængder af skæve og mærkværdige litteraturlæsninger. Da jeg i 1998 forsvarede min Blixen-afhandling med blandt andre den norske (fremragende, men Butler-skeptiske) kønsforsker Toril Moi som opponent, var det vist nok første gang, queerteori var blevet appliceret på dansk litteratur.

QUEERTEORI HINSIDES ØRESUND

Men ligesom dansk kønsforskning hurtigt blev overhalet af Sverige og Norge i 90'erne – med blandt andet hjerneflugt, økonomisk udsultning og institutionel marginalisering til følge – var nabolandene også hurtigere til at implementere og udvikle queerteorien. Jeg erindrer i sluthalvfemserne, at Butler og queerteorien blev nævnt på danske seminarer og kønskonferencer, men jeg tror næppe, at man kan tale om en generel dansk applikation før årtusindskiftet. Først i nullerne begyndte begrebet at vinde terræn – i hvert fald i akademiske miljøer og med nogen forsinkelse også i den brede offentlighed. Dog ser jeg stadig eksempler her i 2012 på, at journalister ser sig nødsaget til at definere og introducere begrebet, skønt især *Dagbladet Information* har lanceret artikelsier om queerfænomenet.

Svenskerne var langt tidligere på banen hjulpet af driftige udlændinge som den finske teatervidenskabskvinde Tiina Rosenberg og den amerikanske antropolog Don Kulick. Allerede i 1996 støvede de et indtil da lidt homokonservativt organ, *lambda nordica*, af og helligede et vægtigt dobbelt-nummer til queerteori (Kulick 1996), som stadig er en anvendelig introduktion (ikke mindst Kulicks indledning). Skønt receptionen af queerteori var tidlig og udbredt i Sverige og Norge, hører det dog med til historien, at der også i disse lande var stor modstand mod denne tænkemåde, også i feministiske kønsforskningskredse.⁵

I 1996 udgav psykologen Dorte Marie Søndergaard sin vægtige doktorafhandling *Tegnet på kroppen. Køn, kode og konstruktion blandt unge voksne i Akademia*, som har fungeret som en dansk indføring til Judith Butler. Hendes empiri omhandlede næsten udelukkende heteroseksuelle par, så queerteoretisk set bidrog afhandlingen snarere som kønsforskning end som seksualitetsforskning. Men bogen blev skelsættende som det første udfoldede forsøg på at instrumentalisere Butler på empirisk materiale. I denne tradition ligger Dorte Staanæs'

afhandling *Etnicitet, køn og skoleliv* fra 2004, som viser, hvordan queerteorien kan dynamisere ungdomsforskning og pædagogik.

MÆRKVÆRDIGE LÆSNINGER

På mit felt, litteraturvidenskaben, udkom i 2003 min 'perverterende' Bang-afhandling: *Herman Bang. Mærkværdige læsninger* og i 2005 den lille, kontroversielle bog *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*, som stadig er en torn i øjet på mange. For kontroverserne om nationalfisselettens (manglende?) maskulinitet og (uortodokse?) seksualitet er langt fra ovre. Den fest vil sikkert vare min levetid ud. Samme år udkom Maja Bissenbakker Frederiksens vigtige afhandling, *Begreb om begær*, som fortsatte bestræbelsen på at pervertere den danske litterære kanon gennem nylæsninger af værker af Johannes V. Jensen, Tove Ditlevsen, Klaus Rifbjerg og Kirsten Thorup.

På dette tidspunkt var queerteori dog i hvert fald i akademiske kredse et kendt fænomen. Jeg erindrer et vigtigt og velbesøgt seminar på Koordinationen for Kønsforskning ved Københavns Universitet i 2002, som dannede grundlag for et temanummer i *Kvinder, Køn & Forskning* (2003/1) om 'Skæve køn'. Her inddroges medievidenskab, litteraturvidenskab, sociologi, crip theory og postkolonial teori.

SMINKEDE LIG?

Nummeret peger således frem mod om ikke queerteoriens død, så i hvert fald dens delvise opløsning i bredere intersektionelle kontekster, der sammentænker køn, seksualitet og identitet med blandt andet etnicitet og handicapstatus. For heldigvis er queerteorien ikke stivnet i dogmer, men forbliver i livlig udveksling med andre teorier som eksempelvis transteori, der tvinger os til at gentænke for eksempel den krop og den materialitet, der ofte blev lidt 'glemt' i poststrukturalismens subtile dekonstruk-

tioner. Queerteorien kan faktisk siges at blive ved med at 'klistre', nu ikke så meget til dens udøvere, men til en lang række andre discipliner, som den påvirker, smitter af på eller inficerer.

Og den vrede unge mand? Hvad skete der med ham? Var hævnens så sød? Tragisk nok er han stadig på flugt, men nu fra tidens tand, der ubønhørligt gnaver i såvel ham som i queerteorien. Begge er nu ude over deres første ungdom, har mistet deres friskhed, og som redningskrans for en halvgammel svans' patetiske forsøg på at være ung med de unge virker queer-begrebet stadigt dårligere. Men både queer og han holder ud, for som den britiske sanger Jimmy Somerville så rigtigt fastslog: "Everybody loves an angry young man; no one loves an angry old queen".

NOTER

1. Dette er til dels en anakronistisk overgeneralisering: i udlandet og også yngre danske akademikere anvender i stigende grad teorien langt mere værktøjsmæssigt og ofte helt løsrevet fra identitetspolitikken. Denne afdramativering og 'normalisering' af queerteorien som et redskab blandt mange, hilser jeg faktisk velkommen.
2. For en glimrende og letlæst introduktion til queerteoriens forhistorie se Jagose 1996.
3. Om den feministiske 'killjoy' se Sara Ahmeds glimrende analyse (Ahmed 2010).
4. Jeg tror nok, at jeg har æren af at fordanske Judith Butlers begreb til "kønsballade", som fanger dobbeltheden af at 'lave ballade' og 'få ballade'. Den danske oversættelse af Butlers første bog har videreført traditionen og hedder *Kønsballade*. Mit begreb om 'kønsballade' blev første gang lanceret i artiklen "Kønsballade hos Karen Blixen" i *lambda nordica*, vol. 5, nummer 1, 1999.
5. Den svenske og norske modstand mod queerteori har Hilda Rømer Christensen forklaret ved at pege på feminismens anderledes status i nabolandene: "Når det gælder den positionerede debat i Norge og Sverige må det bl.a. ses i lyset af den stærke statsfeministiske tradition i disse lande, som har været knyttet til en mere empirisk og mere institutionaliseret kvindeforskning. Alt i alt har det

betydet skepsis overfor forskning, der ikke har kunnet godtgøre sin umiddelbare politiske nytte værdi. Situationen i Danmark har været anderledes med en svagere institutionalisering og muligvis af samme grund en mere teoretisk orienteret kønsforskning” (Rømer Christensen 2003: 92).

LITTERATUR

- Ahmed, Sara (2010): *The Promise of Happiness*. Duke University Press, Durham.
- Bech, Henning (1987): *Når mænd mødes. Homoseksualiteten og de homoseksuelle*. Gyldendal, København.
- Bissenbakker Frederiksen, Maja (2005): *Begreb om bøger. Queerings af dansk litteratur*. Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Blixen, Karen (1935): *Syv fantastiske Fortællinger*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York.
- Foucault, Michel (1976): *La volonté de savoir. Histoire de la sexualité I*. Gallimard, Paris.
- Heede, Dag (1992): *Det tomme menneske. Introduktion til Michel Foucault*. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Heede, Dag (2001): *Det umenneskelige. Analyser af seksualitet, køn og identitet hos Karen Blixen*. Odense Universitetsforlag, Odense.
- Heede, Dag (2003): *Herman Bang. Merkværdige læsninger*. Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Heede, Dag (2005): *Hjertebrødre. Krigen om H.C. Andersens seksualitet*. Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Jagose, Annamaria (1996): *Queer Theory. An Introduction*. Melbourne University Press, Melbourne.
- Kulick, Don (red.) (1996): *Queer theory. lambda nordica* vol. 2, nr. 3-4.
- Lützen, Karin (1986): *Hvad hjertet begærer. Kvinders kærlighed til kvinder 1825-1985*. Borgen, København.
- Rømer Christensen, Hilda (2003): Et par pointer om skæve læsninger i historien og i Norden, i: *Kvinder, Køn & Forskning* 2003/1.
- Søndergaard, Dorte Marie (1996): *Tegnet på kroppen. Køn: koder og konstruktioner blandt unge voksne i Akademia*. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Staunæs, Dorthe (2004): *Køn, Etnicitet og skoleliv*. Samfundslitteratur, København.
- von Rosen, Wilhelm (1993): *Månens kulør. Studier i dansk bøssehistorie 1628-1912*. Rhodos, København.

Dag Heede, lektor
 Institut for Litteratur, Kultur og Medier
 Syddansk Universitet